

РОЗДІЛ 4

ГОСПОДАРСЬКЕ ПРАВО, ГОСПОДАРСЬКО-ПРОЦЕСУАЛЬНЕ ПРАВО

УДК 346.1

DOI <https://doi.org/10.32782/2524-0374/2022-9/52>

РЕЛОКАЦІЯ СУБ'ЄКТІВ ГОСПОДАРЮВАННЯ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ В УКРАЇНІ: ПРАВОВІ ТА ПРАКТИЧНІ АСПЕКТИ

RELOCATION OF BUSINESS ENTITIES UNDER MARTIAL LAW IN UKRAINE: LEGAL AND PRACTICAL ASPECTS

**Баїк О.І., д.ю.н., доцент,
професор кафедри цивільного права та процесу**

*Навчально-науковий інститут права, психології та інноваційної освіти
Національного університету «Львівська політехніка»*

Статтю присвячено аналізу правових та практичних аспектів релокації суб'єктів господарювання в умовах воєнного стану, введеного через повномасштабне вторгнення окупанта на територію України. З'ясовано, що сьогодні діє програма релокації підприємств (далі – Програма), яку реалізують із середини березня 2022 р. з метою збереження стійкості економіки України за допомогою переміщення підприємств із територій, що наближені або перебувають у зоні бойових дій, до безпечніших регіонів Заходу України [1]. Зазначено, що реалізація програми релокації суб'єктів господарювання здійснюється на основі Постанови Кабінету Міністрів України № 305 від 17.03.2022 р. та Розпорядження Кабінету Міністрів України № 246-р від 25.03.2022 р.

Зауважено, що у чинному законодавстві України термін «релокація» не закріплено, а в інформаційних джерелах часто йдеться про релокацію підприємств у зв'язку з бойовими діями, які ведуться на території України. Зазначено, що не варто обмежуватись лише цією організаційною формою господарювання, адже поняття «суб'єкти господарювання» є ширшим за своїм змістом, ніж «підприємства». З'ясовано про діяльність фізичних осіб, які зареєстровані як підприємці (ФОП), в умовах режиму воєнного стану, а також релокованих підприємств.

Проаналізовано відповіді, запропоновані Міністерством економіки України, на актуальні питання щодо програми релокації підприємств. Зауважено про те, що важливим складником реалізації Програми є налагодження комунікації зацікавлених сторін та консультативне забезпечення, для чого широко використовують сучасні інформаційні ресурси, удосконалення умов грантової програми «eRobota».

Зроблено авторський висновок про те, що подальших наукових пошуків потребує з'ясування сутності та змісту понять «релокація», «релокація суб'єкта господарювання», «релокація суб'єкта господарювання в умовах воєнного стану», що дасть змогу сформулювати пропозиції щодо їхнього закріплення у вітчизняному законодавстві.

Ключові слова: воєнний стан, програма релокації підприємств, підприємства, суб'єкти господарювання, сфера господарювання.

The article is devoted to the analysis of the legal and practical aspects of the relocation of economic entities in the conditions of martial law introduced due to the full-scale invasion of the occupier on the territory of Ukraine. It was found out that today there is an enterprise relocation program (hereinafter – the Program), which will be implemented from mid-March 2022 with the aim of maintaining the stability of the Ukrainian economy by moving enterprises from territories close to or located in the war zone to safer regions of the West of Ukraine [1]. It is noted that the implementation of the relocation program of business entities is carried out on the basis of Resolution of the Cabinet of Ministers of Ukraine № 305 dated 17.03.2022 and Resolution of the Cabinet of Ministers of Ukraine № 246-r dated 25.03.2022.

It is noted that the term «relocation» is not fixed in the current legislation of Ukraine, and information sources often refer to the relocation of enterprises in connection with hostilities taking place on the territory of Ukraine. It is noted that it is not necessary to be limited only to this organizational form of business, because the concept of «business entities» is broader in its meaning than «enterprises». The activities of natural persons registered as entrepreneurs (FOP) under the conditions of martial law, as well as relocated enterprises, were analyzed.

Answers proposed by the Ministry of Economy of Ukraine to current questions regarding the relocation program of enterprises have been clarified. It was noted that an important component of the implementation of the Program is the establishment of communication between interested parties and consulting support, for which modern information resources are widely used, and the improvement of the conditions of the «eRobota» grant program.

The author's conclusion was made that further scientific research is needed to clarify the essence and content of the concepts «relocation», «relocation of a business entity», «relocation of a business entity under martial law», which will make it possible to formulate proposals for their consolidation in domestic legislation.

Key words: martial law, enterprise relocation program, enterprises, business entities, business sphere.

Постановка проблеми. Сьогодні, в умовах воєнного стану в Україні, діє програма релокації підприємств (далі – Програма), яку реалізують із середини березня 2022 р. з метою збереження стійкості економіки України за допомогою переміщення підприємств із територій, що наближені або перебувають у зоні бойових дій, до безпечніших регіонів Заходу України (Закарпатської, Львівської, Івано-Франківської, Тернопільської, Хмельницької, Чернівецької, Вінницької областей, до південних територій Волинської й Рівненської областей). Головним перевізником є АТ «Укрзалізниця». Своєю чергою, за доправлення обладнання до залізничних станцій відповідає АТ «Укрпошта». Вона також може бути оператором, забезпечуючи проходження блокпостів, оформлюючи

транспортні накладні та інші документи, що дають можливість компенсувати підприємству витрати на транспортування [1].

Реалізація програми релокації суб'єктів господарювання здійснюється на основі таких нормативно-правових актів: 1) Постанови Кабінету Міністрів України № 305 від 17.03.2022 р. «Про особливості роботи акціонерного товариства «Укрпошта» в умовах воєнного стану», якою передбачено безоплатне перевезення майна підприємств, установ та організацій згідно з переліком, що його формує Міністерство економіки й передає до Міністерства інфраструктури; 2) Розпорядження Кабінету Міністрів України № 246-р від 25.03.2022 р. «Про затвердження плану невідкладних заходів з переміщення в разі потреби виробничих потужностей

суб'єктів господарювання з територій, де тривають бойові дії та/або є загроза бойових дій, на безпечну територію», яким затверджено план таких заходів [2].

Виклад основного матеріалу. Правовий статус та обмеження прав і свобод громадян та прав і законних інтересів юридичних осіб в умовах воєнного стану визначено статтею 20 Закону України «Про правовий режим воєнного стану». Власне правовий статус та обмеження прав і свобод громадян та прав і законних інтересів юридичних осіб в умовах воєнного стану визначаються відповідно до Конституції України та цього Закону. Водночас в умовах воєнного стану не можуть бути обмежені права і свободи людини і громадянина, передбачені ч. 2 ст. 64 Конституції України [3]. У процесі трудової діяльності осіб, щодо яких запроваджена трудова повинність, забезпечується дотримання таких стандартів, як мінімальна заробітна плата, мінімальний термін відпустки та час відпочинку між змінами, максимальний робочий час, врахування стану здоров'я особи тощо. На час залучення працюючої особи до виконання трудової повинності поза місцем її роботи за трудовим договором за нею після закінчення виконання таких робіт зберігається відповідне робоче місце (посада) [3].

Сьогодні основні роботи на рівні регіонів ведуть у таких напрямках: створення можливостей надати відповідні складські, виробничі приміщення для роботи підприємств; налагодження механізму забезпечення житлом та офісними приміщеннями працівників; створення безпечних умов праці. Саме реалізація програми релокації підприємств здатна створити передумови для максимально швидкого перезапуску їхньої діяльності й полегшення повоєнного відновлення економіки України. Наступні дії треба сфокусувати на розв'язанні проблем пошуку замовлень для підприємств (як-от організації державного замовлення на соціально важливу продукцію і товари для забезпечення потреб ЗСУ), поліпшення логістики доставки готової продукції (зокрема й експортної), інформаційного супроводу роботи підприємств (забезпечення їх інформацією щодо наявної кон'юнктури, потреб ринку тощо), стимулювання виробництва продукції з більшим умістом доданої вартості, завдяки чому можна задіяти більше працівників, серед них і ВПО. Програма передбачає державну допомогу в підборі площ для розміщення виробництва; перевезенні й розселенні персоналу; доборі працівників у місцях дислокації після переїзду. Для того, щоб усі учасники процесу релокації могли вільно контактувати одне з одним, створено платформу цифрової взаємодії на базі системи «Прозорро.Продажі» та одного з акредитованих у системі майданчиків E-Tender [1].

Виявлення місця розташування якогось об'єкта за допомогою сигналу, що надходить від цього об'єкта або відбивається від нього, у словниковій літературі визначено як «локація» (від лат. *locatio* з *locare* – розмішувати) [4, с. 425]. Своєю чергою, поняття «релокація» – це зміна місця проживання; часто – внаслідок зміни місця роботи [5]. Варто зазначити, що у чинному законодавстві України термін «релокація» не закріплено. Водночас законодавцем у нормативно-правових актах, за допомогою яких реалізується програма релокації суб'єктів господарювання в умовах правового режиму воєнного стану в Україні, вжито термін «переміщення». Також як синонім до нього вживається термін «евакуація» [6].

Відповідно до ч. 1 ст. 55 Господарського кодексу України (далі – ГК України) суб'єктами господарювання визнаються учасники господарських відносин, які здійснюють господарську діяльність, реалізуючи господарську компетенцію (сукупність господарських прав та обов'язків), мають відокремлене майно і несуть відповідальність за своїми зобов'язаннями в межах цього майна, крім випадків, передбачених законодавством (ч. 1 ст. 55 ГК України) [7].

Суб'єктами господарювання є: 1) господарські організації – юридичні особи, створені відповідно до Цивільного кодексу України, державні, комунальні та інші підприємства, створені відповідно до ГК України, а також інші юридичні особи, які здійснюють господарську діяльність та зареєстровані в установленому законом порядку; 2) громадяни України, іноземці та особи без громадянства, які здійснюють господарську діяльність та зареєстровані відповідно до закону як підприємці (ч. 2 ст. 55 ГК України). Суб'єкти господарювання залежно від кількості працюючих та доходів від будь-якої діяльності за рік можуть належати до суб'єктів малого підприємництва, у тому числі до суб'єктів мікропідприємництва, середнього або великого підприємництва (ч. 3 ст. 55 ГК України) [7].

Своєю чергою, підприємство – це самостійний суб'єкт господарювання, створений компетентним органом державної влади або органом місцевого самоврядування, або іншими суб'єктами для задоволення суспільних та особистих потреб шляхом систематичного здійснення виробничої, науково-дослідної, торговельної, іншої господарської діяльності в порядку, передбаченому ГК України та іншими законами (ч. 1 ст. 62 ГК України). Підприємства можуть створюватися як для здійснення підприємництва, так і для некомерційної господарської діяльності (ч. 2 ст. 62 ГК України). Підприємство є юридичною особою, має відокремлене майно, самостійний баланс, рахунки в установах банків та може мати печатки (ч. 4 ст. 62 ГК України). Залежно від форм власності, передбачених законом, в Україні можуть діяти підприємства таких видів: 1) приватне підприємство, що діє на основі приватної власності громадян чи суб'єкта господарювання (юридичної особи); 2) підприємство, що діє на основі колективної власності (підприємство колективної власності); 3) комунальне підприємство, що діє на основі комунальної власності територіальної громади; 4) державне підприємство, що діє на основі державної власності; 5) підприємство, засноване на змішаній формі власності (на базі об'єднання майна різних форм власності); 6) спільне комунальне підприємство, що діє на договірних засадах спільного фінансування (утримання) відповідними територіальними громадами – суб'єктами співробітництва; 7) інші види підприємств, передбачені законом (ч. 1 ст. 63 ГК України) [7].

Зауважимо, що сьогодні в інформаційних джерелах часто мовиться саме про релокацію підприємств у зв'язку з бойовими діями, які ведуться на території України. Вважаємо, що не варто обмежуватись лише цією організаційною формою господарювання. У Постанові Кабінету Міністрів України «Про особливості роботи акціонерного товариства «Укрпошта» в умовах воєнного стану» слова «підприємства, установи та організації» в усіх відмінках вже замінені словами «суб'єкти господарювання» згідно з Постановою Кабінету Міністрів України № 435 від 12.04.2022 р [8]. Своєю чергою, у п. 1 Плану невідкладних заходів з переміщення у разі потреби виробничих потужностей суб'єктів господарювання з територій, де ведуться бойові дії та/або є загроза бойових дій, на безпечну територію, затвердженому розпорядженням Кабінету Міністрів України від 25.03.2022 р. № 246-р, усіх «суб'єктів господарювання, які потребують та/або мають намір щодо переміщення з територій, де ведуться бойові дії та/або є загроза бойових дій, на безпечну територію», скорочено визначено як «підприємства» [9]. Таке узагальнення усіх суб'єктів господарювання із підприємствами видається не зовсім вірним, оскільки, виходячи із вищепроаналізованих правових норм, а також положень ГК України, поняття «суб'єкти господарювання» є ширшим за своїм змістом, ніж «підприємства».

До чисельних суб'єктів господарювання, які провадять активну господарську діяльність в умовах режиму воєнного стану, варто віднести фізичних осіб, які зареєстровані як підприємці (ФОП). Як слушно зауважено,

«за час війни відбулася зміна напрямів діяльності малого та середнього бізнесів. Так, найбільше реєструють ФОП, діяльність яких пов'язана з роздрібною та оптовою торгівлею. Їх загальна кількість становить 30 % від усіх нових ФОП, відкритих за останні пів року, що перевищило кількість реєстрацій за КВЕД, пов'язаними з ІТ-сферою. Крім того, за цей час зареєстровано понад 14 тис. юридичних осіб, серед яких переважають компанії, що надають соціальну допомогу, займаються оптовою торгівлею, а також громадські організації». З моменту поновлення на початку квітня роботи Єдиного державного реєстру (примітка автора – Єдиного державного реєстру юридичних осіб, фізичних осіб – підприємців та громадських формувань) та можливості реєстрації нових бізнесів загалом було зареєстровано 132 тис. ФОП, станом на 24 серпня 2022 р. в Україні працювало 1,9 млн ФОП [10].

Водночас найбільшою серед релокованих підприємств (станом на кінець серпня 2022 р.), які вже відновили свою діяльність, стала частка компаній оптової та роздрібною торгівлі – понад 40 % від загальної кількості, 30 % – переробної промисловості, 7 % – інформації та телекомунікацій, 6 % – професійної, наукової й технічної діяльності, 4 % – будівництва [10].

Як зазначає заступниця Міністра економіки України Т. Бережна, від початку дії Програми зареєстровано вже 1 846 заявок, 745 підприємств вже переїхали у безпечніші регіони, 558 – відновили роботу на нових місцях. Для 286 підприємств зараз здійснюється пошук сприятливої локації або способу транспортування. За її словами, «найбільше бізнесів релокувалися з Харківської області – 193 підприємства, Київської – 180, Донецької – 106, Дніпропетровської – 27, Запорізької – 26. Найчастіше підприємства переїжджають до Львівської області (25 %), Закарпатської (16 %), Чернівецької (11 %), Тернопільської (8 %), Дніпропетровської (7 %) та Івано-Франківської (7 %)». Також зазначено, що «поряд із приємними новинами про деокупацію українських територій спостерігається тенденція повернення бізнесів на попередні місця роботи. Так, 609 підприємств відмовилися від раніше поданих заявок на релокацію, а 37 підприємств повернулися на попереднє місце провадження діяльності» [11; 12].

Актуальну інформацію щодо аналітики про реєстрацію за напрямом діяльності підприємств та ФОПів від початку війни в Україні можна отримати на сайті «Опендатабот» [13]. Як уже зазначено, Міністерство економіки України з перших тижнів війни реалізує програму з релокації українських підприємств, що перебувають на території бойових дій. Водночас для цифровізації процесу релокації ДП «Прозорро.Продажі» за ініціативи Мінекономіки, за підтримки Мінцифри й національного проекту Дія.Бізнес запустили платформу цифрової взаємодії для допомоги в релокації [14]. Для того, щоб взяти участь у програмі «Релокація бізнесу» потрібно подати заявку на онлайн-платформі Relocate.Prozorro.Sale [15]. Після опрацювання заявки, запропонують комплексний пакет державної підтримки [11]. Водночас, з метою відновлення економіки держави за рахунок переміщення підприємств із територій, що наближені або знаходяться у зоні бойових дій, в безпечні регіони Західної України, потрібно, перш за все, проаналізувати відповіді, запропоновані Міністерством економіки України, на питання про те:

1) хто може стати учасником програми релокації підприємств? Отже, до Програми може долучитися будь-яке підприємство, здійснивши повну або часткову релокацію своїх потужностей. Ця Програма поширюється на регіони, що постраждали від бойових дій;

2) як стати учасником Програми? Для цього потрібно подати заявку на переміщення (за електронним посиланням: <https://auction.e-tender.ua/#/register>), вказавши спеціалізацію підприємства, кількість працівників, можливості виробництва, потреби у виробничому приміщенні, сировині,

розміщенні співробітників, а також спосіб транспортування;

3) яка тривалість розгляду заявки на переміщення? Усі заявки розглядаються оперативним – тривалість розгляду: від 1 до 3 днів для підприємств, що мають першочергове значення для оборонного комплексу, життєдіяльності населення та підтримки економіки у воєнний час; до 5 днів – щодо інших підприємств (не пріоритетних);

4) якими є підстави відмови у переміщенні? Жодних підстав у відмові щодо переміщення немає. Є першочерговість розгляду заявки, можливість демонтажу, наявність локації з необхідними умовами для роботи в регіонах, що приймають та черговість перевезення;

5) яку державну підтримку отримує підприємство, що підлягає переміщенню? Підприємство після ухвалення позитивного рішення про переміщення отримує пакет державної підтримки, що включає в себе наступні опції: а) підбір місця розташування для потужностей підприємства; б) допомогу з перевезенням на нову локацію; в) сприяння в розселенні працівників та пошуку нових співробітників; г) підтримку у відновленні логістики, закупівлі сировини та пошуку ринків збуту;

6) які регіони є прийнятними в рамках програми релокації? Наразі здійснюється переміщення підприємств в один з дев'яти регіонів (Закарпатська, Івано-Франківська, Львівська, Тернопільська, Хмельницька, Чернівецька, Вінницька, Волинська та Рівненська області);

7) яким чином буде здійснюватись переміщення підприємства? Переміщення підприємств здійснюється трьома способами: а) самостійно; б) силами АТ «Укрзалізниця»; в) силами АТ «Укрпошта». Також залучаються як субпідрядники інші перевізники залежно від наявних потреб підприємства;

8) що буде з переміщеними підприємствами після завершення війни? Після завершення бойових дій на території України підприємства повернуться на первинні локації та стануть драйверами відбудови економіки в громадах [16; 14].

О. Собкевич зауважує, що важливим складником реалізації Програми є налагодження комунікації зацікавлених сторін та консультативне забезпечення, для чого широко використовують сучасні інформаційні ресурси. Зокрема, для підтримки релокації на Закарпатті створено чат-бот для зв'язку з підприємцями, які мають бажання перенести виробництва до регіону. Налагоджено роботу телеграм-каналів – у Львівській області такий створено для місцевих компаній з метою збору даних щодо виробничих площ та складів на Львівщині для підприємців, вимушених перемістити свій бізнес; у Хмельницькій області роботу телеграм-каналу «Релокація Хмельницька область» координує Хмельницька ОВА. Центр підтримки підприємців «Дія.Бізнес» у м. Ужгороді надає консультації з питань переведення бізнесу до безпечних регіонів, допомагає шукати місця для підприємств, добирати персонал та запускати бізнес, активно комунікує з громадами. На регіональному рівні в складі ОВА створюють підрозділи, відповідальні за реалізацію Програми (як-от на Рівненщині – Центр економічного розвитку та релокації бізнесу); залучають до роботи місцеві Агенції регіонального розвитку (до прикладу, Агентство регіонального розвитку та транскордонного співробітництва «Закарпаття») допомагає компаніям налагодити партнерство з громадами, перевести бізнес на Закарпаття й до сусідніх транскордонних регіонів, підтримує процес пошуку фахівців та запуску підприємств у регіоні); упродовжують інші ініціативи (з-поміж них «My Relocate» на Івано-Франківщині, яку поширено й між ІТ-кластерами України) [1].

Сьогодні також продовжує діяти урядовий проект «Робота», який передбачає надання українцям грантів для започаткування бізнесу, розвитку підприємництва та навчання. Він спрямований на активізацію підприємницької

діяльності та стимулювання створення робочих місць. Отримати гранти можуть як підприємці-початківці, так і люди, що вже мають досвід у бізнесі. Подача заявки на грант здійснюється через Портал Дія [17]. Варто зазначити, що Кабінет Міністрів України удосконалив умови грантової програми «Робота». Відповідні зміни були внесені до постанови № 738 «Деякі питання надання грантів бізнесу» від 21.06.2022 р. на засіданні 27 вересня. Зокрема, Уряд розширив напрямки використання грантових коштів в рамках програми «Власна справа». Тепер переможці програми можуть витратити отримані кошти для покриття таких напрямків витрат: 1) закупівлю програмного забезпечення, свійських тварин та птиці, багаторічних насаджень, посівного матеріалу, сировини, матеріалів, товарів та послуг пов'язаних реалізацією бізнес-плану (до 50% усіх коштів); 2) орендну плату за нежитлові приміщення (до 25 % усіх коштів); 3) орендну плату за обладнання (до 10 % усіх коштів); 4) лізинг обладнання, крім особистого автотранспорту (до 50 % усіх коштів); 5) послуги маркетингу та реклами (до 10 % усіх коштів); 6) використання у підприємницькій діяльності прав інших суб'єктів господарювання (комерційна концесія). Також Уряд постановив, що до вже затвердженого бізнес-плану можуть бути внесені зміни. У разі збільшення вартості предмета договору з початальником може бути проведена доплата суми коштів у межах граничного розміру мікрогранту отримувача. У такому випадку отримувач вносить відповідні зміни до бізнес-плану, надсилає його на погодження до уповноваженого банку та до відповідного регіонального центру зайнятості. У разі зміни цільового призначення, отримувач звертається до Державного центру зайнятості (ДЦЗ) з відповідною заявою викладеною в довільній формі з обґрунтуванням зміни цільового призначення коштів мікрогранту. Комісія ДЦЗ на найближчому засіданні приймає відповідне рішення, про що інформує отримувача листом на електронну пошту. ДЦЗ повідомляє уповно-

важеному банку протягом п'яти робочих днів з моменту прийняття позитивного рішення щодо зміни цільового призначення [17]. За оперативною інформацією Міністерства економіки, протягом останнього тижня вересня 2022 р. було профінансовано заявки ще 172 переможців грантової програми «Власна справа» на загальну суму 39 млн грн. Українські підприємці подають все більше заявок на участь у державній програмі «Робота», також збільшується кількість переможців і виплачених грантових коштів. Державна програма «Робота» об'єднує в собі декілька напрямків, серед яких найбільш популярною є програма мікрогрантів, що передбачає отримання підприємцями до 250 тис грн на започаткування чи розвиток власної справи. Також в рамках «Роботи» є програми для підтримки переробних підприємств, програми для садів та теплиць, а також для навчання та старту в ІТ. Наразі прийом заявок на усі напрямки програми «Робота» триває. Як уже зазначено, подача заявки здійснюється через Портал Дія. Потрібно заповнити відомості про себе у електронній формі та додати невеликий бізнес-план, зразок якого можна завантажити на Порталі [18].

Висновки з даного дослідження. Отже, в умовах повномасштабного вторгнення окупанта до України усі сфери діяльності зазнали змін. Не становить винятку і сфера господарювання. Для того, щоб економіка нашої країни продовжила функціонувати, запроваджено програму релокації суб'єктів господарювання, яка підтримується на державному рівні. Вважаємо, що це є не лише вагомою підтримкою бізнесу сьогодні, а й сприятливим підґрунтям для його розвитку після закінчення війни. Своєю чергою, потребує подальших наукових пошуків з'ясування сутності та змісту понять «релокація», «релокація суб'єкта господарювання», «релокація суб'єкта господарювання в умовах воєнного стану», що дасть змогу сформувати пропозиції щодо їхнього закріплення у вітчизняному законодавстві.

ЛІТЕРАТУРА

1. Собкевич О. Огляд реалізації програми релокації підприємств в Україні. *Офіційний вебсайт Національного інституту стратегічних досліджень (НІСД)*. 2022. 25 травня. URL: <https://niss.gov.ua/news/komentari-ekspertiv/ohlyad-realizatsiyi-prohramy-relokatsiyi-pidpriyemstv-v-ukrayini>.
2. Програма релокації підприємств: що потрібно знати бізнесу. *Юридична Газета online*. 2022. 30 березня. URL: <https://yur-gazeta.com/golovna/programa-relokatsiyi-pidpriemstv-shcho-potribno-znati-biznesu.html>.
3. Про правовий режим воєнного стану: Закон України від 12 травня 2015 р. № 389-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/389-19#Text>.
4. Куньч З. Й. Універсальний словник української мови. Тернопіль : Навчальна книга – Богдан, 2007. 848 с.
5. Перекладаємо слово «релокація». *Словотвір*. URL: <https://slovotvir.org.ua/words/relokatsiya>.
6. Уряд вирішив активізувати евакуацію підприємств на захід України. *Дебет-кредит*. 2022. 28 березня. URL: <https://news.dtk.ua/society/economics/75550-uryad-virisiv-aktivizuvati-evakuaciyu-pidpriemstv-na-zaxid-ukrayini>.
7. Господарський кодекс України від 16 січня 2003 р. № 436-IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/436-15/conv#n462>.
8. Про особливості роботи акціонерного товариства «Укрпошта» в умовах воєнного стану: Постанова Кабінету Міністрів України від 17 березня 2022 р. № 305. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/305-2022-%D0%BF#Text>.
9. План невідкладних заходів з переміщення у разі потреби виробничих потужностей суб'єктів господарювання з територій, де ведуться бойові дії та/або є загроза бойових дій, на безпечну територію, затверджений розпорядженням Кабінету Міністрів України від 25 березня 2022 р. № 246-р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/246-2022-%D1%80#Text>.
10. Огляд інструментів підтримки бізнесу в період воєнного стану в Україні (серпень 2022). *Офіційний вебсайт Національного інституту стратегічних досліджень (НІСД)*. 2022. 20 вересня. URL: <https://niss.gov.ua/news/komentari-ekspertiv/ohlyad-instrumentiv-pidtrymky-biznesu-v-period-voynnoho-stanu-v-1>.
11. 558 релокованих підприємств вже відновили роботу в безпечних регіонах країни. *Міністерство економіки України*. 2022. 26 вересня. URL: <https://www.me.gov.ua/News/Detail?lang=uk-UA&id=bd6e0089-4472-41b1-bf71-30fb261d87f0&title=558-RelokovanikhPidpimstvVzheVidnoviliRobotuUBezpechnikhRegionakhKraini>.
12. Як перевезти свій бізнес з небезпечного регіону країни в більш безпечний? *Міністерство економіки України*. 2022. 25 вересня. URL: <https://www.facebook.com/watch/?v=396058349201658>.
13. Майже 150 тисяч сміливих бізнесів відкрилося з моменту вторгнення РФ. Які бізнеси відкриваються у війну? *Опендатабот*. 2022. 24 серпня. URL: <https://opendatabot.ua/analytics/brave-business-in-war>.
14. Платформа для релокації бізнесу в безпечні регіони. URL: https://prozorro.sale/marketplace_landing-page#yak1.
15. Жарикова А. Понад пів тисячі релокованих підприємств відновили роботу. *Економічна правда*. 2022. 26 вересня. URL: <https://www.epravda.com.ua/news/2022/09/26/691845/>.
16. Програма релокації підприємств. *Міністерство економіки України*. 2022. 26 вересня. URL: <https://www.me.gov.ua/Documents/Detail?lang=uk-UA&id=3e76bcf9-f3ca-4121-8679-e4853640a99a&title=ProgramaRelokatsiiPidpimstv>.
17. Уряд удосконалив механізми підтримки підприємств: змінено умови та розширено напрямки використання грантових коштів. *Міністерство економіки України*. 2022. 27 вересня. URL: <https://www.me.gov.ua/News/Detail?lang=uk-UA&id=be703ed2-f76e-4131-a478-fe6582ff6236&title=UriadUdoskonaliuMekhanizmiPidtrimkiPidpimstv-ZminenoUmoviTaRozshirenNapriamkiVikoristanniaGrantovikhKoshtiv>.
18. «Робота»: підприємці вже отримали 174 млн гривень грантових коштів. Один з грантів – на пошиття жіночої військової форми. *Міністерство економіки України*. 2022. 29 вересня. URL: <https://www.me.gov.ua/News/Detail?lang=uk-UA&id=6e8abac5-cbd4-46ab-9270-5bc82a144a19&title=Robota-PidpimstvVzheOtrimali174-MlnGrivenGrantovikhKoshtiv-OdinZGrantivNaPoshittiaZhinochoiViiskovoivFormi>.